

In deze aflevering neem ik je mee naar het werk van Isabella de Moerloose, die leefde aan het einde van de zeventiende eeuw. Na het rampjaar in 1672 had de Republiek weer een stadhouder, maar bleef op haar hoede vanwege de dreiging van Lodewijk de Veertiende. De Moerloose trok zich van alle politiek niets aan. Haar autobiografie, ze noemt het een *Vrede traktaet*, toont een vrouw die heel persoonlijk durft te spreken over relaties en haar lichaam. Zoals ze schrijft:



Het wezen der zaak heb ik genoteerd om te tonen
hoe men hoeren maakt, niet om die te leren maken,
maar om die vrij te spreken naar de woorden van Jezus.

Geen handleiding dus om sekswerker te worden, maar om de schrijver niet te veroordelen. Meer over haar werk horen we straks, in de hertalingen van Lize Spit en daarna in haar eigen zeventiende-eeuwse woorden voorgelezen door Karen Hollewand. Wie was De Moerloose? En wat maakt haar werk zo bijzonder? Maakte zij een #MeToo avant la lettre mee? En hoe reageerde ze daarop?

Fijn dat u luistert. Naast mij zit schrijver, columnist en schrijfdocent Lize Spit. Wat goed dat je er bent, Lize! Welkom.

Lize Spit

Dankjewel

Fleur Speet

Ook welkom aan Karen Hollewand, universitair docent vroegmoderne geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen. Welkom, Karen!

Karen Hollewand

Ja, fijn om hier te zijn.

Fleur

Samen met Lieke van Deinsen schrijf je *Vrouwenzaad: het wonderlijke leven van Isabella de Moerloose*. Dus ja, vandaar dat je hier zit. Ze is een Vlaamse auteur hè, ze werd in Gent geboren. Hoe zag het leven voor vrouwen er toen uit?

Karen

Ja, Isabella wordt dus geboren 1661 in Gent. Dus in Isabella's geval, zij groeit op in een familie van textiel, van textielhandelaren. En ze werkte eerst mee in de winkel van haar ouders. En daarna aan het einde van je tienerjaren ga je trouwen. En bij haar is dat minder aan de orde, zij wil eigenlijk graag een religieus genootschap in en bij een klooster begijntje worden. Misschien schooljuffrouw of misschien lesgeven, maar vrouwen hebben redelijke bewegingsvrijheid. Ook wel wat keuzes in het leven. Maar zo rond je twintigste jaar moet je toch wel een beetje onder de pannen zijn.

Fleur

Ja, en dat was ze dus niet.

Karen

Dat was ze niet. Nee. In haar boek zien we daar ook de strubbelingen. In huis is er veel moeite over en veel ruzie met haar moeder daarover, want op een gegeven moment is er wel een jongeman die met haar wil trouwen, maar dat wil haar moeder dan niet. Bij verschillende kloosterordes is ze dan tijdelijk. Maar uiteindelijk kan ze niet zo goed met autoriteit omgaan, dus dan moet ze daar weer weg. En ja, dat loopt eigenlijk steeds op. Dat ze tegen de grenzen aanloopt van wat de katholieke geestelijkheid toestaat bij haar.

Fleur

Je noemt het boek, het heet het *Vrede traktaat*. 660 pagina's. We komen straks ook nog meer te weten over het leven en dit werk van De Moerloose. Maar nu eerst naar Lize. Toen jij haar werk voor het eerst las, wat viel je meteen op?

Lize

De openhartigheid misschien wel. Ook al is het bij momenten ook nog afstandelijk geschreven. Maar je zit wel meteen heel dicht bij haar geworstel. Ja, het is wel duidelijk dat ze niet iemand is die makkelijk leeft. Iemand die heel veel nadenkt over alles. Ik had wel het geluk dat ik fragmenten doorgestuurd kreeg die Lieke en Karen allebei al hadden hertaald. Of ze hadden daar alleszins een kleine samenvatting van gemaakt, zodat ik ook heel snel begreep wat ik aan het lezen was. Omdat het bij sommige momenten nogal chaotisch in elkaar zit, het boek. Dus er was al veel voorwerk voor mij gedaan en ik heb dan uit die fragmenten makkelijk een keuze kunnen maken van: oké hier. Dit ga ik dan hertalen, want er was ook zoveel mogelijk. Er waren zoveel thematieken die uit het boek naar voren kwamen.

Fleur

Kun je over een paar van die thematieken vertellen?

Lize

Ja, ik ben gegaan voor de thematiek die ge nu hè #metoo noemt. Haar letterlijke bewijsdrift eigenlijk om te bewijzen dat zij door mannen wordt belaagd en het niet haar eigen keuze is dat ze voor een hoer wordt uitgemaakt door anderen. Want daar gaat het dan over. Zoiets, zich vrijspreken dus, dat was één van de thematieken. Dat ze eigenlijk heel duidelijk zich verraden voelt en een soort van wraakschrift pleegt. Bijna om de mannen op hun plaats te zetten. Maar er waren ook veel meer stukken over het geloof en over haar zoektocht daarin, dat was ook een heel groot thema. Er was ook een stuk waar het echt nog veel meer over seks ging, want ik herinner mij dat we de laatste hebben... Dat dat een fragment was dat jullie nog hebben toegevoegd. Maar waar ging dat ook alweer exact over?

Karen

Ja, dat: zag ik in de slaapkamer met haar man. En wat daar met geweld en seksualiteit gebeurt, ja, dat waren ook wel hele heftige fragmenten.

Lize

Ja.

Karen

En we hebben ook volgens mij nog iets naar jou gestuurd over de relatie met haar moeder als ze opgroeit. Ook weer prachtige passages.

Lize

Ja, ja ja, want ze was als kind heel vaak een beetje ziek. Ziekelijk bijna, dat ze een soort van bezeten werd door God bij wijze van spreken. Dat waren hele mooi fragmenten ook eigenlijk.

Fleur

En Karen waarom heeft ze dit boek willen schrijven?

Karen

Ja deels wel wat Lize al zegt, het is eigenlijk: ze wil haar levensverhaal vertellen om zich vrij te pleiten. Het boek bestaat uit drie delen. Dit zien we vooral in boek drie, dus daar is het ook echt een soort: en toen, en toen chronologisch verhaal vanaf dat ze weduwe wordt tot het einde van haar leven, waarin ze inderdaad als.

Fleur

Ho, wacht even, weduwe? Want ik denk dat een heleboel mensen nog even denken hoezo? Ze kon toch niet trouwen?

Karen

Ja, nee, ze is. Nou ja goed, ze was in Gent. En dan rond 1685, 1684 wordt de grond echt te heet onder haar voeten. En dan weet ze: als ik nu hier blijf word ik waarschijnlijk opgepakt door de geestelijke autoriteiten en dan zegt ze zelf: nou ik ga het maar eens bij de geuzen proberen. Dus dan gaat ze naar de Noordelijke Nederlanden, dan gaat ze naar Zeeland. En daar komt ze eerst in Middelburg terecht en uiteindelijk was ze kindermisje in het huis van een predikant waarvan de vrouw is overleden en een paar jaar later trouwt ze met hem. Ze is een paar jaar getrouwd en als hij overlijdt dan begint haar leven eigenlijk weer opnieuw. Het stuk waar we het meest over weten van haar, van haar leven, is eigenlijk dat stuk als ze weduwe wordt. Want dan begint ze ook met schrijven en dan heeft ze al haar aanvaringen met mannen. Maar ze gaat schrijven om die aanvaringen met mannen, om haar naam vrij te pleiten. Maar ze begint ooit met schrijven omdat ze een visie heeft op het leven en op religie die ze eigenlijk nergens kwijt kan. Dus in de kloosterorde willen ze niet naar haar luisteren. De kerk wil niet luisteren, niet de katholieken en de protestanten uiteindelijk ook niet. En ze heeft iets van: ja maar, als jullie maar snappen wat ik bedoel. Dan kunnen we de discussie hierover aangaan en erover praten en dat lukt haar niet mondeling, dus dan gaat ze het opschrijven. Dus zo begint ze ooit met dit boek.

Fleur

Waarom wil ze daar zo graag over praten?

Karen

Omdat ze het gevoel heeft dat ze iets kan brengen aan de samenleving en de wereld. Dat mensen niet goed begrijpen hoe mensen met elkaar omgaan, hoe mensen hun kinderen opvoeden, hoe man en vrouw zijn in een relatie. Ze voelt zich zichzelf ook wel lichtelijk een zendeling van God. Ze zegt: ja, maar als we het op die manier bekijken, dan zal het veel beter gaan.

Fleur

Dan komt er vrede.

Karen

Dan komt er vrede. Ja, en zo ziet ze zich echt als een soort: ik móet spreken. En dat zien we vooral in het eerste boek. Als ze begint en ze begint op een best wel religieus stellige manier en uiteindelijk wordt het

meer een stream of consciousness over haar eigen leven en speelt religie veel minder een rol in wat ze schrijft.

Fleur

Ja, Lize. Zou jij een stukje willen voordragen? Maar is dat dan uit het eerste deel, Karen?

Karen

Nou, dit is uit het derde deel van het boek. Ze is weduwe. In Zeeland begint ze over haar schriften te praten. Eerst. Ze heeft nog niks gepubliceerd. Ze stuurt haar geschriften zelfs op naar de classis, omdat ze wil dat de kerkenraad het leest. En daar zijn ze niet zo blij mee. En uiteindelijk wordt ze dan uit Zeeland gegooid, ze wordt verbannen in 1694. En ja, daar gaat ze dan iets over zeggen wat er daarna met haar gebeurt.

Fleur

Nou Lize.

Lize

In Goes, waar ik heen reisde om mijn spullen op te halen, bleek dat iemand mijn spullen had gestolen. Het moet mijn nicht Lena geweest zijn, die ik in huis heb genomen om te helpen, of Verkat, die ik sowieso niet helemaal vertrouw.

Eenmaal in Gouda aangekomen, kreeg ik een brief van Verkat waarin hij me aanspreekt op een afstandelijke toon, alsof ik een vreemde voor hem ben. Mijn spullen, zo schreef hij, behoren nu hem toe, en aan wie hem daar vragen over zal stellen, zal hij antwoorden dat hij er aanspraak op kan maken, omdat ik met hem naar bed ben geweest. Toen ik zei dat hij dat zou moeten bewijzen, zei hij dat dat niet moeilijk zou zijn, want de hele wereld wist dat ik een hoer was die het met Jan en alleman deed.

Waar ga je dat mee bewijzen, vroeg ik.

Hij antwoordde: met je schrijfsels.

Ik verklaarde hem dat hij juist in mijn schrijfsels geen bewijs zou vinden. Daarin leg ik juist uit dat het allemaal roddels zijn, verspreid door een teleurgestelde vrijer, en door twee mannen met slechte reputatie die ik op bezoek heb gehad.

Het is juist om me te ontdoen van deze schandvlek dat ik alle ontmoetingen en gesprekken met mannen ben gaan beschrijven, waaronder ook de ontmoeting met de jongeman en de Jonkheer van Goes (ik sliep enkel in het huis van de Jonkheer om de koude nacht niet buiten door te moeten brengen), en over de heer van Friesland (waarvan ik pas later hoorde dat hij een slechte reputatie had!).

Fleur

Je eindigt hier zoals je een zin eindigt, zo naar beneden. Maar er staat wel een uitroepteken achter, zo van dat hij een slechte reputatie had, dat het maar even heel erg duidelijk is.

Lize

Ja, ja, ja, ja, mooi is dat.

Fleur

Ze wil hier heel duidelijk haar eer redden, maar Karen, is haar dat gelukt?

Karen

Oeh

Fleur

Haha.

Karen

Ik denk het niet. Want zoals in de fragmenten ook naar voren komt, de meerdere fragmenten die Lize zo mooi heeft hertaald, maar ook in de rest van haar boek. Ja, ze is af en toe wel onkuis, tenminste ze heeft seks en seksualiteit buiten het huwelijk. En dan ja, in deze tijd, net als in onze huidige tijd, loop je dan wel de kans om voor, zoals ze zelf zegt, hoer uitgemaakt te worden.

En deels ja, ze laat wel zien hoe dat soms gekomen is en dat ze soms in is gegaan op mooie praatjes, maar ze doet het wel en dat staat ook in haar boek. Dus zelfs al hadden veel mensen het gelezen die haar voor van alles uitmaken - dat denk ik uiteindelijk niet hoor - dan nog pleit ze zich zeker niet helemaal vrij.

Fleur

Je zegt: dat denk ik niet. Het lijkt namelijk of ze zich ook verweerd tegen roddels. Dus dan zou je denken dat er dus geroddeld werd, want anders hoeft je het niet te zeggen.

Karen

Nee, er zal zeker geroddeld zijn, Ja, dat wel.

Fleur

Ja.

Karen

Ja. Ik heb het erover dat die mensen die roddelen, die zullen haar boek niet hebben gelezen.

Fleur

Oh, zo dus. Daarom heeft ze voor die mensen die roddelen haar eer niet gered.

Karen

Nee, dat denk ik niet. Ja, het boek was aanleiding tot een nog slechtere naam, denk ik.

Fleur

Ja, ja, daar komen we dadelijk ook nog over te spreken. Kunnen we een stukje van het origineel horen?

Karen

Ja zeker.

Dan komen ik om mijn goeds te krijgen. Daar was van gestolen of het was verminderd voor eerst van een nicht die ik uit liefde ingenomen had om voor te helpen en dan door een ander die ik

daarnaar nog vertrouwen moest. Dat was die toverij er. Daar vond ik een brief van toen ik uit Friesland kwam tot Gouda, waarin hij mij als een vreemde of vrijer ontmoette en als ik mij goed eiste. Zo was hij mijn vriend en mijn goed was het zijne. En als men hem vraagt hoe het het zijne geworden was, hij had het met bijslapen gewonnen. Als ik zei dat hij dat bewijzen zou. Dat kon hij doen omdat ik gezegd hadden op dit waarom gelegenheid die zichzelf bewaren kan. En het heeft geen schepsel tot bewaring van node. En hij voegde daar bij Gij zijt een allemans hoer, die weet de hele wereld of al die u kennen.

Ik vraag de waarmede hij dat bewees. Hij antwoordde met uw schriften daarop zeide Ik is anders niet. Ik dacht dat gij andere proeven had. En mij kwam te binnen hoe ik eens een vrijer kreeg, die wat licht was en dacht dat het daar vandaan mocht komen. Ook dat ik eens bezoek kreeg van een man of twee, die wat slechte namen hadden. En om mij te bezweren van die blaam heb ik goedgevonden. Deze ontmoetingen en onderhandelingen op papier te stellen. Mede van dit Een man van Vlissingen en Jonkman van der Goes, daar ik mede uit het schip ging, eer de poorten open waren om de koude van den nacht in zijn huis te verslijten, ook van dien heer in Friesland, die ik hoorde, dat eene kwade naam hadden, nadat ik er wat mede verkeerd hadden, en hoe zij bij mij gekomen zijn.

Fleur

Ja, dat uitroepteken heb je zelf toegevoegd.

Lize

Ja, ja!

Fleur

Ja, want vertel, wat is de grootste ingreep die je hebt gedaan?

Lize

Ik heb het iets leesbaarder gemaakt voor de lezer van nu. Gewoon met zinnen die volzinnen en leestekens... iets logischer. Ik heb ook hier en daar stukjes weggelaten, zinnetje die ik of niet kon vertalen en ook met de hulp van Lieke en Karen niet wist van: wat betekent dat exact? En dan heb ik maar het zekere voor het onzekere genomen en het niet vertaald. Ik heb veel voegwoordjes weggelaten en toen, en zo, dito. Ik heb ook me proberen inleven in hoe ze dit schrijft. Dus soms ook de toon een beetje aangepast bijvoorbeeld. Hierbij haar een beetje kwader gemaakt, nog af en toe uitroepetekens geplaatst. En soms heb ik ook heel lang moeten zoeken naar de betekenis van bepaalde woorden die.. welk woord las ze nu net weer voor? persueren?

Fleur

Ja, persueren.

Lize

Zo'n mooi woord. En daar komt ook nog heel veel uit het Frans voor in de tekst dus. Ik ben heel vaak ook nog in een Frans woordenboek gaan kijken, van: hoe gebruiken we dat woord momenteel? Ik vond het heel leuk om op zoek te gaan naar de exacte betekenis van hoe zij het eigenlijk wilde gebruiken, dat woord.

Fleur

Ja wat leuk! Je zegt Franse woorden. Wat het normaal dat er veel Frans werd gebruikt? Toen al, want ik weet dat in de achttiende eeuw was Frans zo'n beetje de eerste taal. Bijna. Maar was het dat ook al aan het einde van de zeventiende eeuw?

Karen

Zeker wel ja. En zeker in Vlaanderen natuurlijk. Maar we weten van Isabella dat ze in haar tienerjaren echt een jaar weg van huis is geweest om Frans te leren. Dus ze weet het ook dat het een taal is die heel dicht bij haar ligt, waar ze ook echt in heeft leren converseren en leren schrijven.

Fleur

En Lize, wat vond je het spannendste aan dat hertalen?

Lize

Ik heb een eerste versie doorgestuurd en daar had ik eigenlijk nog niet genoeg durven er mijn eigen ding mee doen. Was het nog te letterlijk vertaald. En ik vond het eigenlijk het spannendste om Isabella de eer aan te doen en niks fout te interpreteren. Juist omdat ze zo uitgaat van: ik wil dat mensen mij begrijpen, ik wil dat mensen mij geloven. Ik had geen zin om haar woorden te verdraaien of iets fouts neer te schrijven, want dan deed ik het zelf ook. Terwijl ik haar juist heel graag wilde begrijpen. Dus dat was eigenlijk wel iets waar ik heel vaak mee zat van: doe ik het wel goed genoeg? Doe ik haar geschrift wel eer aan?

En wat ik juist heel leuk vond om te vertalen is dat haar werk ook uit echt wel hele mooie scènes bestaat, waarin ze dus, omdat ze probeert een bewijs te leveren van: het is zo en zo gegaan dat ze echt letterlijke dialogen gebruikt en dan zegt: die zegt dit en dan zeg ik dat en dan zegt die dit en dan zeg ik dat. Dus ik heb die dialogen wel iets levendiger gemaakt, maar ze is echt bezig met een situatie zo realistisch mogelijk na te vertellen, waardoor het een hele mooie scène is. En je ziet ook hoe zij zich probeert staande te houden als vrouw, vaak in een wereld met mannen. En dat vond ik heel spannend om te lezen en een goeie vlot lezende scène van te maken. Sowieso hebben ze mooie uitdrukkingen. Ook in het oud Nederlands van daarnet las ze ook voor van het schip...

Fleur

Het is even als metafoor gebruikt.

Lize

Aja: daar ik mede uit het schip ging eer de poorten open waren om de koude van de nacht in zijn huis te verslijten. Ja, dat is eigenlijk heel mooi. Maar het gaat dan toch echt zover dat zij met hem het schip deelde.

Karen

Ja, dat is heel mooi. Kijk, we hebben het over Zeeland. En als je dan naar kaarten van Zeeland gaat kijken, dat zijn allemaal nog eilanden, dus er is heel veel scheepsverkeer en mensen delen een schip, want het was juist je privé schip. Dat is alleen voor de echt hoge adel. Dus je deelt een schip samen. En wat ik hieruit kan opmaken is dat ze dus bij een stad is aangekomen. Laat 's avonds bijvoorbeeld. Ze kon nergens terecht verder, of de stadspoorten waren nog niet open of juist al dicht. Dat hij een huis, een plek had waar ze kon slapen en dat mensen samen een kamer delen, een huis delen, zelfs een slaapkamer of een bed delen is in deze tijd helemaal niet gek. Maar dat het met een onbekende man doet is toch wellicht wel slecht.

Fleur

Verder in het boek vertelt ze dus nog over al die mannen met wie ze relatie had. Maar ik ga even terug in deze serie, want Tesselschade Roemers dichtte al in begin zeventiende eeuw over hartstocht die begraven ligt in de ziel. En Johanna Hobijs schreef een liefdesgedicht aan haar man. Maar zo openhartig en zinderend als De Moerloose... heel misschien komt Anna Bijns er een beetje bij in de buurt, maar dan zijn we nu wel alweer twee eeuwen verder. Hoe uniek was deze openheid, deze eerlijkheid in dit tijdsgewricht?

Karen

Nou vooral in deze vorm. Want je hebt het over poëzie. Daar heb je ook nog weer meer ruimte om een liefdesdicht of een huwelijksdicht... Maar dit is een ja... Eigenlijk begint het als een religieus werk en dat zij zo laat zien hoe de liefde in haar lichaam is, hoe ze de passies voelt en hoe ze koorts krijgt door de liefde en hoe ze ook door God soms bijna bezeten wordt. Dat is is wel uniek in de manier waarop zij het opschrijft. Want het is altijd heel openhartig. Ze heeft geen schrijfopleiding, ze is niet geadviseerd iemand na te volgen. Dit zijn echt haar ervaringen. En nou ja, dan wordt ze soms helemaal overmand door die liefde of de hartstocht. Ze deelt ook gewoon graag met mannen het bed omdat ze het fijn vindt en soms dat ook niet kan weerstaan. Dat klinkt daar heel erg in door en daarin, ja, die openhartigheid is uniek, want het kan haar in enorme problemen brengen. Dat ze seksualiteit heeft buiten het huwelijk. Dat doen ontzettend veel mensen, ook in de zeventiende eeuw. Maar het mag officieel niet. Ze zou opgepakt kunnen worden en daarvoor aangeklaagd kunnen worden. Dat ze dat niet alleen beschrijft, maar ook zo lichamenlijk beschrijft, ja, dat, daar ken ik geen andere voorbeelden van.

Fleur

En is ze dan ook niet bang om bespot te worden? Want ik weet dat Clara Gijben in '56 schreef dat ze heel bang was om bespot te worden. Maar zij had dan een rolmodel, zij had Katharina Lescaillie en dan dacht ze: nou ja, als zij het kan, dan durf ik het ook. Kan het dat ze die angst niet heeft gevoeld?

Karen

Dat is echt karakter, denk ik. Eigenlijk gaat Isabella altijd een stapje te ver. Dus vaak lees je en denk je: als je nu weggaat, als je nu je uit de discussie haalt, als je nu bij de kerkenraad weggaat, loopt het goed af. Maar ze heeft zo'n drang om haar verhaal te vertellen. Ze is zo van haar eigen gelijk, ja dat zelfvertrouwen, dat ze het recht ook heeft om dat gesprek aan te gaan, om haar verhaal te vertellen en op het moment dat ze gaat schrijven, is ze al verbannen, heeft ze Gent al moeten verlaten. Haar man is overleden. Ze heeft al ruzie met bijna iedereen gehad. Dus ik denk ook dat ze hier het punt voorbij is dat ze denkt: weet je, ik ga het gewoon allemaal vertellen En dit is mijn verhaal. Angst dat mensen dit gaan lezen, dat kan ik bij haar nooit detecteren. Nee.

Fleur

Nee en dus ook geen bescheidenheidstopos meer?

Karen

Nee, Isabella is veel dingen, maar niet bescheiden. Nee. Ik vind dat een van de leukste dingen. Want als ze dat wel geweest was, had ze dit nooit opgeschreven, had ze het nooit gepubliceerd, hadden wij het nooit gehad.

En ik zeg niet dat ze na de publicatie van haar boek niet uiteindelijk toch een knak oploopt, maar ze schrijft ergens over veranderingen wel angstig. Ze heeft angst dat ze het niet goed doet met haar relatie tot God. Ze heeft angst dat ze kinderen niet goed behandelt. Er zijn wel angsten in haar leven. Ze is niet overal zo krachtig in, maar in het schrijven dat ze haar punt mag maken, daarvan is ze ontzettend doordrongen.

Fleur

Heel vastberaden. Lize, zou jij een langer fragment kunnen voordragen? Want dan kunnen we dat ook meemaken. Moeten we daar nog iets over vertellen als inleiding?

Karen

Dit is een van die situaties die ze gaat beschrijven om haar naam te zuiveren. En ze woont hier in Goes. We weten ook waar ze woont: Vlasmarkt nummer zes. Helaas staat het huis er niet meer. We weten

precies waar het is. Ze heeft een winkel in textiel. En ja dan? Dan gebeurt er wel eens iets met mannen, bijvoorbeeld met vrijer Willem.

Lize

Willem was mijn huis binnengeslopen tegen mijn wil, toen ik in het midden van de dag de voordeur uit het slot haalde, ervan overtuigd dat het een vriend in nood was die aanklopte. Zonder vragen forceerde hij zich door de deuropening, drong de voorkamer in, en sloot de deur weer achter hem. Daar stond ik dan, ik keek hem aan, ik wist niet wat te zeggen, zo overdonderd was ik. Ik was genoodzaakt neer te gaan zitten.

Hoe kun je zo onbeleefd zijn dat je me zelfs geen stoel aanbiedt, zei hij, ik ben helemaal van Middelburg naar hier gereisd.

Ik zag me genoodzaakt te lachen, hoe slecht ik me ook voelde. Het komt goed, zei ik, wie heeft je hier gebracht?

Hij antwoordde: jij met je verleidelijke trucjes.

Ben ik dan zo verleidelijk zonder dat ik het zelf door heb, zei ik. Ik moet toch eens in de spiegel kijken dan, en ik stond op. Op dat moment trok hij me op zijn schoot. Hola, gedraag je, zei ik, en ik trok me los.

Jij wil dit ook, zei Willem.

Heb je het mij dan al gevraagd?

Nee, zei hij. Als ik je het zou vragen dan zou je het niet durven toegeven.

Als dat is wat je denkt, dan is het beter dat je me laat gaan, anders zal dit mijn reputatie verpesten, dan ben ik weer die schandelijke vrouw die met een man heeft aangepapt.

Hij zei: ikzelf zou me daar niet voor schamen, jij bent het me waard.

Ben jij zo onbeschaamd, vroeg ik. Ik moet gaan, in het achterhuis wachten mensen op me.

Wie dan, wilde hij weten. Ik wil met mijn eigen ogen zien wie er op je wacht.

Jij slaat zo'n bazige toon aan, zei ik, ben jij hier de heer des huizes misschien?

En toch wil ik even in het achterhuis gaan kijken, zei hij, en hij trok me mee.

Ga jij naar het achterhuis, zei ik. Maar dan zal ik trachten langs de voordeur weg te glippen om aan de burens te vertellen dat ik een indringer in huis heb.

Alsjeblieft, niet doen, zei hij. Ik vertrek hier niet voor je mij je ja-woord hebt gegeven.

Ik gierde het uit. Hier, trouwen, zonder getuigen?

Ja, waarom hebben we getuigen nodig, we zijn toch onze eigen baas?

Jij kan dat wel wezen, want jij bent groot en uit de kluiten gewassen, maar ik ben dat zeker niet, ik ben maar een frêle meisje, zei ik. Daarop greep hij me bij mijn arm en zei: jij bent helemaal niet zo frêle, men zou je nooit voor een bedvlo durven aanzien.

Lieve Man, zei ik, als jij denkt me met een vlo, met ongedierte te kunnen vergelijken, dan maak je een foute inschatting. Ik voel me nu nog wat zwakjes, maar als ik niet ziek was, dan zou je wel iets anders piepen als je me nog eens zo vastgreep. Ik zou de ogen uit je kaken pitsen. Laat de vrouwen met rust, en raak ze niet aan, tenzij het met hun toestemming is, anders zouden ze wel eens de teelballen van je lijf kunnen rukken.

Hij deinsde terug. Juffrouw, zei hij, ik geloof er niets van, dat jij zo'n agressief persoon bent.

Wederom kon ik mij niet inhouden: jij gelooft alleen maar dat heiligen mirakels kunnen verrichten, zei ik, dat valt eraan te zien. Als je me niet gelooft, dan zal ik het je aan den lijve doen ondervinden! Ik kan je hier ter plekke castreren.

Fleur

Nou, dit is alvast geen #MeToo. Wat zit hier ook een humor in. Ja, ja, ja, dat vind ik echt zo grappig.

Karen en Lize

Ja.

Lize

Ook hoe ze die man neerzet, zo met zijn maniertjes. Eigenlijk zijn zijn het hele doorzichtige excuses en vragen. Ze schrijft het heel treffend op, vind ik. Ja, hij komt er niet zo goed uit.

Karen

En hier zie je ook weer een stuk zelfvertrouwen, want je ziet ook wel de angst. Ojee, hij is binnen, heeft de deur dicht. Nou moet ik.. Maarja, ze moet er ook ontzettend om lachen. Dat is wel iets van zelfvertrouwen dat ze ook laat zien. Wat zeg je nou?

Ze weet heel goed wie ze is en dat ze het niet met hem wil en dat lachen maakt ook weer dat hij denkt oh, ze is niet alleen boos op me. Maar het laat wel zien: ik ben hier in mijn eigen huis, wie denk je wel niet dat je bent? Gaat niet gebeuren. Heb ik helemaal geen zin in.

Fleur

Het is ook wel een herkenbare rol. Ik vrees dat er genoeg vrouwen zijn die ook zo tegenwoordig nog tegen mannen moeten spreken.

Lize

Ja, ge voelt wel dat ze een soort van voorzichtig blijft, want ze is natuurlijk een vrouw die allez in een huis opgesloten zit met een man. Het is nu maar een stuk uit een heel lang fragment, maar er is ook wel echt een moment dat je voelt dat ze echt wat schrik krijgt, maar ook schrik heeft om nog meer agressie op te wekken of zo. Dus dat ze op allemaal verschillende manieren probeert om er onderuit te komen zonder hem te veel te bruuskieren. Dus op een bepaald moment zegt ze oké, laten we dan toch trouwen, ik ga even iets halen hiernaast en dan gaat ze in de kamer ernaast en sluit zichzelf daar op en brengt ze zich in veiligheid. En dan aan het eind druipt de oude vrije Willem af. En ja, inderdaad nog heel veel tactieken die vrouwen momenteel ook gebruiken om in zo'n situatie met een man die niet opgeeft er toch maar onderuit te komen omdat ze eigenlijk echt gewoon niet geïnteresseerd zijn in die persoon.

Fleur

Eigenlijk dus ook, zegt ze, ik kan je hier ter plekke castreren, maar eigenlijk zegt hij ook van nou ja, dat interesseert me niet zo of ik neem het niet serieus want hij blijft doorgaan.

Karen

Ja, en het is haar schuld, want hij zij heeft die verleidingstrucjes toegepast. Dus alleen al dat kan denk ik... elke vrouw hier heeft dat meegemaakt. Alleen al gewoon glimlachen als iemand je aanspreekt of gewoon niet meteen het gesprek afkappen. Of gewoon niet iemand meteen van: ik wil niet met je praten, maar gewoon netjes het gesprek afmaken. Dat beleefde aardige meisje zijn. Ja, dat is jammer. Hallo, je hebt me verleid. Je hebt me zelf verleid. Je wilde zelf dat ik hier kwam, je bent zelf met mij in contact gekomen et cetera. Dat zien we hier ook weer terug. Dat hij haar de schuld geeft van: he, ik ben helemaal gekomen en dat komt door jou dus nou gaat er wat gebeuren ook; het is weer haar schuld. Dus als de vrouw ook niet wil nadat ze met jou uit eten is geweest: ja, ik heb voor je eten betaald dus dan moet je nu ook met mij mee naar huis. Dat zien we hier ook terug.

Fleur

Tja jeetje. Kun jij ons een indruk geven van het origineel?

Karen

Ja, een klein stukje.

Ik repliceerde Lieve broer, wilt gij mij bij een vlo vergelijken? Gij maakt een verkeerde rekening. Ik ben een zo goed niet als ik nu lijken, dat ik nu niet ziek en was. Gij zoudt wel wat anders zien en voelen, als gij mij zo vast vatte. Wie weet of ik u niet de ogen op de kaken zou halen, waaruit u van dat vrouwen volk ga. Er moet ze nooit zo dicht niet komen, of het moet met haar consent wezen, of zij zouden u ontmannen.

Fleur

Consent..

Karen

Ja echt het woord consent.

Lize

Ja, ja, Mooi dat dat daarin voorkwam.

Fleur

En dat dat nu algemeen aanvaard is. Eerst consent vragen. Hoe zouden zeventiende-eeuwers dit fragment hebben gelezen?

Karen

Hangt er vanaf welke zeventiende eeuw: de vrouw of de man. In het algemeen zullen zij eerder aan zijn kant hebben gestaan vanuit het idee: ja, je bent als weduwe alleen, je bent alleen thuis. Blijkbaar heb je hem uitgenodigd of heb je ook contact met hem. Hij biedt ook nog eens aan om eerst met je te trouwen. Nou, dat is toch heel netjes? Dus er is wel degelijk hier duidelijk dat hij maar aan blijft dringen, maar hij doet het wel op een hele nette manier. Het is niet dat hij haar meteen op bed gooit en dingen doet. En toch heeft de vrouw, net als helaas vandaag de dag, vaak de schijn tegen zich. En dat hier ook: ja, je deed zelf de deur voor me open toch? Je hebt hem toch zelf binnengelaten, dus ik denk dat dat hier wel zou hebben meegespeeld en haar hele reputatie, dat geeft ze zelf ook al aan. Mijn reputatie zal het schaden: ze heeft op dit moment al geen goede reputatie. We weten natuurlijk niets over hem, wat voor man dat was. Misschien had hij wel een hele slechte reputatie, maar dat zal hier zeker hebben meegespeeld. Wat ze al over haar weten en over hem.

Fleur

En als het tot een rechtszaak zou komen.

Karen

Ja, dan worden de burens gevraagd en dan wordt vooral gezegd: je hebt toch niet geschreeuwd? Heb je verweerd? Heb je blauwe plekken, heeft ze die? Ja, als je niet heel luid zegt dat je het niet wilt, dan zal dit geen bewijs zijn dat ze niet wilde. En uiteindelijk ontkomt ze in dit geval gelukkig, dus dat was hier niet nodig geweest. Dit had haar niet vrijgepleit.

Fleur

Nu was dat voor vrouwen wel mogelijk. Aan het einde van de zestiende eeuw zijn al de eerste verslagen van vrouwen die hun man aangeven voor verkrachting of voor slaan. In de Republiek mocht je een vrouw niet slaan, daar stond de straf van verbanning op. En ook bij de Hof van Holland werd er dan toch vaak bemiddeld van: nou probeer het nog eens, vooral bij een huwelijk wat dan misliep en waar de man dan een vrouw had geslagen van: ga even een tijdje uit elkaar, maar zie elkaar dan nog weer, praat eens met

ook familie d'r bij. Ze wilden het altijd in der minne schikken en oplossen, maar waren opvallend vaak toch ook op de hand van de vrouw.

Karen

Zeker. Ja, en als het dan bij het Hof van Holland komt, dan betekent dat ze ook een zaak hebben en vaak zijn dat vrouwen die een familie achter zich hebben die het kan betalen, die hen gelooft. Reputatie en getuigen zijn belangrijk, dus als mensen haar gehoord hebben, als mensen het hebben meegemaakt, als zij mensen hebben die voor haar willen opkomen, dan heeft de vrouw absoluut een hele sterke zaak. En dan gaat het gelukkig ook wel eens de kant van de vrouw op. Maar in dit geval zonder getuigen. Ja, is het zijn woord tegen het hare en dan zal ze niet geloofd zijn denk ik.

Fleur

Nee, Maar ik vond het heel opmerkelijk dat vrouwen dus wel degelijk ook de gang naar een notaris of naar, ik geloof dat je dat de vroedschap noemt of de schepenbank, in die tijd de rechtbank wisten te vinden en op die manier toch hun gelijk probeerden te halen.

Karen

Ja en met gevaar voor hun eigen reputatie. Zelfs vrouwen die verkracht worden, iedereen weet: ze heeft het niet gewild. Wie gaat er nog trouwen met een vrouw die geen maagd meer is en die dat is overkomen? Dus ook al zal ze gelijk krijgen in de rechtszaak, ze heeft wel het stigma van het meisje, de vrouw met wie dat gebeurd is. Vandaag de dag is er nog steeds ontzettend veel moed voor nodig om daarmee naar buiten te treden en om zo'n bekentenis te laten opmaken. Want de notaris heeft geen geheimhouding hoor, dus het kan maar zo de hele stad doorgaan.

Fleur

Ja.

Karen

Dus ja, alle respect voor vrouwen die dat nu en toen durven en durfden.

Fleur

Ja, terwijl - en dat vind ik ook zoiets opmerkelijks - verkrachtingen kwamen ook heel veel voor in toneelstukken en zo. Brederode, Vondel, Hooft. De *Gijsbrecht* eindigt zelfs met de verkrachting van een non. En door die gruwel te tonen probeerde Vondel dan zogenaamd deugd en patriotisme aan te wakkeren. Ik snap dat niet helemaal, maar goed, het had zelfs een soort functie in die tijd, in de literatuur.

Karen

Het is een hele andere tijd. Een veel gewelddadiger samenleving waar zoveel geweld en dit soort zaken veel openlijker zijn. En het gaat om macht, vaak bij dat soort verkrachtingen. Dus hier van een non, dan gaat het over protestantisme tegenover katholicisme. In oorlogssituaties gaat het over als de vrouwen ook verkracht worden. Nogmaals, het ergste is niet alleen de stad innemen, niet alleen de mannen vermoorden, maar ook nog de vrouwen verkrachten, dan gaat het vaak om een machtsverhouding. En om het allemaal nóg erger te maken dan alleen het geweld dat onder mannen is. Dus die functie heeft het vaak. Ja, het is gruwelijk.

Fleur

Ja, in hoeverre sloot De Moerloose of... zal ze geweten hebben van die toneelstukken waarin verkrachtingen werden opgevoerd?

Karen

Ja, ze groeit op in de hoge middenstand, lage elite en ook in Middelburg en in Goes is ze gewoon deel van het culturele leven. Ze zegt daar verder geen woord over, maar ze zal er zeker van op de hoogte zijn geweest.

Maar verkrachting is... Soms denk je gewoon: je wordt gewoon verkracht. Maar die term gebruikt ze nooit en ze heeft het daar eigenlijk nooit over, dus dat is wel interessant. Dat ze misschien ook wel met het idee: mensen gaan dit lezen, dat ze dat label niet wil of dat ze dan toch bij zichzelf denkt: ja, maar misschien wilde ik het ergens wel. Zo ver gaat ze nooit.

Fleur

Ik las ergens dat het ook andere termen zijn, dat verkrachting eigenlijk niet met verkrachting wordt benoemd, Maar...

Karen

Ja, sowieso, De Moerloose zegt nooit: ik heb seks met hem gehad en dat weet Lize ook. Dat zijn altijd van die ja sowieso. Zelfs termen die toen gebruikt worden, gebruikt ze niet. Dus altijd: toen heb ik het maar gedaan. Of fiat, ik doe het maar. Ja, ze geeft daar nooit echt details weg.

Lize

Het is bijna jammer want ge bouwt aan een heel... met de knappe jongeman, daar is ze echt verliefd op. We lezen pagina's waarin ze vertelt dat ze alles verliest aan mogelijkheid om te schrijven en uiteindelijk gebeurt het dan. We zijn daar zo mee naar aan het toe leven. En dan gaat er in één zinnetje inderdaad, dan doet ze het en dan. Maar ze beschrijft nooit, het seksuele beschrijft ze dan niet. Dan mogen wij niet meer meekijken. Dat schrijft ze niet op.

Fleur

Ze zegt alleen maar dat ze de benen wijd doet toch?

Lize

Ja, ja, hij komt in mijn schoot liggen of zoiets. Ja.

Fleur

Ja. Maar het heette ontucht of onzuiverheid?

Karen

Ja.

Fleur

Goh, nou. Met die jongeman waar ze dan verliefd op is om daar even op door te gaan. eigenlijk loopt dat toch ook niet goed af?

Lize

Ja die blijft slapen uiteindelijk wel in het huis. Zij ligt in haar eigen bed, Hij ligt in een andere kamer, maar op een bepaald moment doet hij alsof hij stervende is en lokt haar zo eigenlijk dicht bij hem. En ja, het is wel niet duidelijk, want je heb ook het gevoel zij wil het eigenlijk wel.

Beschrijft ze dit nu om zichzelf eigenlijk vrij te spreken van ik heb het gedaan omdat hij er zo slecht aan toe was en ik wilde uiteindelijk hem ook helpen, of had ze eigenlijk ook wel soort van verlangen naar hem en dacht ze oké? Maar ja, dat weet ik eigenlijk zelf niet zo goed, maar het is wel zo dat dat een hele rare situatie is waarbij hij eigenlijk niet durft zeggen wat hij eigenlijk van haar wil en haar er dan maar probeert in te luizen en zij uiteindelijk wel toegeeft.

Maar hij verraadt haar en levert haar uiteindelijk uit aan roddels en kwetst haar heel erg.

Karen

Ik denk dat bij de de mooie jongeman speelt dat de manier waarop het gebeurt: hij doet dan alsof hij ziek is en dan zegt hij: als je niet met me naar bed gaat, dan ga ik dood. En terwijl zij misschien toch wel hoopt op een huwelijksaanzoek of in ieder geval beloftes, of in ieder geval een iets romantischer situatie, dan doet hij of hij doodgaat.

Maar ook met hem heeft ze echt een intellectuele klik en dat maakt het zo zwaar dat hij haar verraadt, want ze zijn samen met haar schrijfsels bezig en zij is verliefd op hem. Hij heeft haar broer ontmoet. Hij woont al een tijdje bij een huis om haar te helpen, dus ze vertrouwt hem eigenlijk volledig. En dan komt toch dat hij haar op die manier in bed probeert te krijgen. Ik denk: ze had het best wel zelf gewild, maar de manier waarop het dan gebeurt brengt haar aan het twijfelen van: houd je me nou voor de gek, wat gebeurt hier eigenlijk? Ja dat kunnen jullie allemaal lezen in het fragment. Dat is echt een van de meest spannende momenten in het boek. Omdat je denkt: wat is hier nou aan de hand?

Fleur

Ja, we lezen het nu niet voor omdat het echt veel te lang is en je moet het in de hele context lezen, anders gaat het eigenlijk verloren. Maar het is ook heerlijk om het zelf te lezen of heerlijk, bijzonder in ieder geval. Dat de manier waarop het gebeurt eigenlijk niet de manier is waarop je het wel zou willen en dat maakt het juist zo schrijnend en zo verschrikkelijk en dat vind ik ook heel herkenbaar.

Karen

Ja, en zeker ook: Isabella is al weduwe op dit moment. Nog even goed om te zeggen: ze is niet een jong meisje wat maagd is en dat niets weet. Ze weet goed wat er in de slaapkamer gebeurt en ze weet ook wat ze te verliezen heeft qua reputatie, dus ze moet daarin ook afwegen: ja, ik kan dat nu wel heel graag willen, maar er is een kans dat hij naar buiten loopt en aan iedereen vertelt dat ik dit gedaan heb. Ik sta al niet zo goed bekend in Goes, maar dan al helemaal. En als ik ooit nog wil trouwen of als ik ooit m'n goede naam wil of weer op wil bouwen, dan kan ik dat verhaal er niet bij gebruiken. Dus dat wat ze lichamenlijk wil. En uiteindelijk doet ze dat wel met iemand anders die ze kan vertrouwen, maar dat vertrouwen, dat ja, dat moet ze wel opgebouwd hebben. En bij hem is ze daar dus uiteindelijk terecht niet helemaal zeker van, maar in het moment van passie, ja doet ze het toch.

Fleur

Ik vind trouwens heel mooi, want je zegt nu van: ze doet het uiteindelijk met een ander. Dus zij heeft heel veel goesting. Ze heeft er heel veel zin in.

Karen

Ja zeker.

Fleur

En dat steekt ze gewoon niet onder stoelen of banken. Daar is ze eigenlijk: is het een soort trots? Hoe gaat ze daarmee om Lize? Kun jij daar iets over zeggen?

Lize

Ja, ze schrijft over alles op een heel fysieke manier. Ook over haar verliefdheid, maar dus ook over dat verlangen. En ik heb het gevoel dat zij gewoon daarin ja onverschrokken is of zo. Of ja, niet bescheiden, gewoon: dat ze het gewoon echt durft opschrijven zoals het is.

Fleur

Ik vind dat zo stoer en ja, daarmee loop je ook weer het risico om een slet te worden genoemd. En zeker als je dat vandaag de dag zou zeggen van: nou ik heb gewoon zin in seks en ik doe het met die en die en die dan is het oordeel klaar.

Karen

Dan moet ik wel zeggen dat het heel goed aansluit bij het beeld over seksualiteit van man tegenover vrouw. En dan vooral in deze periode. Want het idee dat wij nu hebben dat de vrouw passief is, eigenlijk nooit zin heeft, komt echt uit de negentiende eeuw waarin de man degene is die wil. In de zeventiende eeuw is het andersom, dus in de zeventiende wordt de vrouw gezien als: daar moet je voor uitkijken, want die wil altijd wel. Als een erfenis van Eva die Adam verleid heeft. Dus ik denk ook dat daar vandaan komt dat zij daar geen schaamte over voelt. En dat past heel goed bij het beeld van de natuur van man en vrouw. En daarom is die vrouw natuurlijk ook zo gevaarlijk volgens de religie. Want ja, die kan je zomaar bespringen, dus dat is niet raar in deze periode dat ze dat openlijk beschrijft, dat ze daar ook in meegaat. Eigenlijk moet de vrouw zichzelf dus constant in bedwang houden en staat er ook in veel opvoedkundige boeken: je moet die vrouw aan het borduren hebben of je moet haar iets te doen geven, anders zal ze zich overgeven aan die lust. Of je moet haar dus zo snel mogelijk laten trouwen, want dan zijn die lusten binnen de perken te houden.

Fleur

Dat is eigenlijk waar mannen bang voor zijn bij vrouwen?

Karen

Zeker Ja, ja, je moet ze beteugelen op een of andere manier. Ja, kijk maar uit. En daar komt ook het idee vandaan dat je dus bij vrijer Willem ziet: ja, ze heeft mij verleid en daar zal hij dus ook gelijk op hebben gekregen, want de vrouw.

Fleur en Lize

Ooh.

Karen

Als een vrouw je al aankijkt, dan kun je dan ja dan..

Fleur

Dan is dat dan al een uitnodiging?

Karen

Dat is dat all een uitnodiging, ja.

Fleur

Omdat ze wil ja, want dat is dan wel de vooronderstelling.

Karen

En daar kan ze niks aan doen. Maar ja, het is wel haar schuld als het wel gebeurt.

Fleur

Ja, Want hoe heet het boek? De titel van het boek In zijn volledigheid?

Karen

Vrede traktaat gegeven van de hemel door vrouwenzaad.

Lize

Ook zo mooi dat ik leerde wat het geloof was van in die tijd hoe je kinderen verwekt. Dat dat echt is: een vrouw moet klaarkomen tegelijkertijd met de man. En als dan het zaad van de man en de vrouw zich mixt met elkaar, dan kunt ge zwanger worden. En eigenlijk is dat een veel betere opvatting dan wat we nu weten natuurlijk, want ik denk dat de vrouw veel meer aan haar trekken kwam in die tijd op die manier. Maar dat schrijft ze ook letterlijk in het boek neer. En daar schrijft ze nog een keer over hoe je kunt zwanger geraken.

Karen

Ja. En in die titel hè. Want die brengt haar dus eigenlijk enorm in de problemen al. Want het koppelt met wat zij denkt over mannen en vrouwenzaad, over die voortplanting. Maar ook is het eigenlijk een directe connectie met de Bijbel. Genesis 3:15 waarin staat: 'Het zaad der vrouwen zal het serpent den kop vermorzelen'. Dus het gaat er eigenlijk over dat het het zaad van de slang, uit het paradijs, de duivel, die zal uiteindelijk verslagen worden door de nakomelingen van Eva, het volk van God en de vrouw heeft dus een enorme rol daarin. Dus de de vrouw is daar verantwoordelijk voor: hoe dat in die tijd wordt uitgelegd. Traditioneel is Jezus het vrouwenzaad. Daar wordt Jezus mee bedoeld, dat Hij via het zaad van Maria op de wereld komt.

En terug naar hoe zij over voortplanting denkt. Dan zegt Isabella: ja, maar dat kan helemaal niet kloppen, want Isabella zegt: Luister, je hebt mannenzaad en vrouwenzaad en die komen bij elkaar in de voortplanting. En als er meer mannenzaad is dan wordt het een jongetje en meer vrouwenzaad, dan wordt het een meisje. Maar ja, als we dan naar de geboorte van Jezus gaan dan kan dat niet, want er is geen mannenzaad, er is alleen vrouwenzaad. En toch wordt Jezus een jongetje. Dus ze zegt: Het kan niet op Jezus slaan, want die komt niet voort uit een overvloed aan vrouwenzaad.

En hier wordt de classis dus heel erg kwaad over, die zegt: je zegt dat God niet de Vader van Jezus is en et cetera, terwijl eigenlijk Isabella's hele punt is. Ja, dat klopt inderdaad niet. Ergo: er kloppen dingen in de Bijbel niet, die worden niet goed aan jullie uitgelegd. Nou, die mannen denken: waar ga jij het over hebben? Ja zeg, ga jij de bijbel lezen, ons uitleggen? Willen we niet horen. Maar wat ze eigenlijk bedoelt met de titel is: vrouwen mogen spreken gegeven van de hemel door vrouwenzaad. Dit is mij verteld. Ik ga vrede brengen via God, door een vrouw die spreekt. Dus ze zegt: dat vrouwenzaad, wat God daarover zegt betekent dat je de vrouw niet gewoon maar weg kan zetten. Vrouwen zijn ook belangrijk en hebben ook een stem in in de wereld en kunnen de samenleving heel veel brengen. Dus dat is eigenlijk waar die titel op slaat. Ja, maar daar vrouwenzaad in zetten is natuurlijk wel een beetje provoceren ook. En het zal de theologen meteen naar het citaat hebben gebracht en dus ook haar weg gezet hebben van: ja, maar dit kun je niet zeggen. Dit komt veel te dichtbij.

Fleur

Wat waren al die mensen daar toch de hele tijd mee bezig, met Eva en Adam die daar met dat appeltje en die slang in de weer waren. Want Johanna Hobius heeft het daar ook al over en die zegt dan van: Adam, die was eigenlijk niet zo slim want die was verantwoordelijk voor zijn vrouw, Hij had wijs moeten zijn. Ja, in plaats van dat hij zich laat verleiden door die vrouw. Dus er zijn allemaal verschillende interpretaties. Steeds maar weer over Eva en de schuld die Eva heeft. Die blijven terugkeren.

Karen

Het is de basis van hoe ze de wereld begrijpen. Dus je hebt in deze tijd ook een wetenschappelijke revolutie en je krijgt veel meer ideeën over de wereld die niet enkel uit de Bijbel bestaan. Maar zoals ik al tegen mijn studenten zeg: die Bijbel, die is er altijd bij. Het moet altijd kloppen met de Bijbel. Ja, dat is hoe je het leven moet begrijpen: het Woord van God. Dus het moet altijd overeenkomen. En als iedereen dat maar zelf gaat interpreteren, laat staan een vrouw die niet opgeleid is, die niet in de kerk is, die weduwe

is, niet getrouwd. Ja, dan wordt het anarchie. Dus je moet dat beperken. Dit is hoe we het begrijpen en daar gaan we niet over in discussie. Ja, dat wil zij wel graag, dus daar gaat het fout.

Fleur

Ik bedenk me opeens: Merry Wiesner-Hanks heeft een boek geschreven *Women and the Reformations* en die legt daarin eigenlijk uit hoeveel vrouwen verantwoordelijk waren voor het verspreiden van het geloof, hoeveel ze ook in deze tijd al overzee trokken. En daar gingen kerstenen. Allerlei plekken waar dus ook de VOC en noem het maar op naartoe gingen, gingen die vrouwen mee om het geloof te prediken en die werden dan wel geloofd. Dat vind ik dan toch ook wel weer apart, dat zo'n vrouw als Isabella de Moerloose wordt weggezet door de classis van: nou die mag niet spreken, maar tegelijkertijd bestaan er dus ook verhalen van vrouwen die wel degelijk in dat geloof een heel belangrijke stem hadden. Dus ja, af en toe denk ik wel eens over geschiedenis. Alles gebeurt tegelijkertijd of zo.

Karen

En ik denk wel: die vrouw is op een gegeven moment ook heel onafhankelijk. Die kunnen hun eigen ding doen, maar die hebben al wel hun gehoorzaamheid aan de religie, aan de geestelijkheid hebben ze al wel bewezen, zeg maar. Voordat ze die wereld in gaan. En Isabella probeert dat wel: in verschillende kloosters probeert ze te leven. Misschien een religieuze gemeenschap, maar die loopt altijd tegen die autoriteit aan. Die laat zich niet vertellen wat ze moet doen. En dus is zij voor hen een ongeleid projectiel. Dus dan ja, voor hen is zij veel te gevaarlijk om aan te sluiten bij hen en een rol te vervullen. Dus nee, dat probeert ze echt, maar zo is ze niet gemaakt.

Fleur

In zekere zin kun je het ook zien als een compliment, zeker omdat ze dus het idee hebben: ze is gevaarlijk, ze kan gevaarlijk zijn. Ze kan dus ook echt een soort volksopstand bij wijze van spreken teweeg brengen.

Karen

Ja, ze kunnen haar niet aan. Ik denk wel eens: als er een Netflixserie van komt, is dit de scène. Ze stuurt haar stukken op naar de kerkenraad, naar de classis en ze wil per se langs komen. Mag helemaal niet. Ze komt gewoon langs. En dan zeggen ze op een gegeven moment tegen haar: je moet nu weg, want we zijn er klaar mee. En ze gaat niet weg. Dus dan gaat die hele kerkenraad gewoon maar weg. Dus zij staat daar nog in d'r eentje, zo volhoudend is zij. Ze zegt: ik laat me echt de mond niet snoeren hoor. In haar eentje tegenover al die mannen en zij worden zo kwaad dat ze zelf maar weggaan. Dus ja, ze was onhandelbaar voor hen.

Fleur

Ja, geweldig. Nou ja, we hadden het al over dat dat er heel veel kracht zit in die tekst en Lize, je had het heel even over humor net, maar daar zou ik eigenlijk ook nog wel even op door willen gaan. Want maakt die humor haar op een of andere manier ook machtiger?

Lize

Ja, dat vind ik wel, omdat ze daarmee toont, zeker ook als je het leest, dat ze vaak boven de situatie staat, maar ook wel vaak boven de mannen die ze beschrijft. Eigenlijk achteraf gezien, ze doorziet hen of zo. Ze maakt het niet belachelijk, dat zou nu een groot woord zijn. Maar ze neemt hen wel een beetje de maat. Bijvoorbeeld als ze zegt dat die oude vrijer Willem langskomt en zegt: Gij hebt verleidelijke kantjes. En dat zij dan zegt: hoezo? Dan moet ik een keer in de spiegel kijken, want ik heb echt nog nooit die verleidelijke kantjes bij mezelf gezien. Dat is grappig en het maakt hem een beetje belachelijk eigenlijk ook in die tekst, vind ik.

Fleur

Vond je dat ook de leukste stukjes om te om te hertalen?

Lize

Ja, eigenlijk wel. Omdat daar ook gewoon een goeie verhaal in zat. Soms, als het meer gaat over het geloof of zo, dan kan het soms ineens wat vaag worden en dan was het lastiger om echt iets uit te halen voor mij, er iets helders uit te halen. Als ze schrijft over het schrijven is ze ook heel sterk en heel duidelijk waarom ze schrijft. De drang om dat boek te schrijven, daar heeft ze het over. Op het einde, als ze de knappe jonge man haar dan verradt, dan schrijft ze ook wat het doet met mensen die haar vertrouwen beschadigen. Dan schrijft ze echt:

Dit is namelijk de straf die ik uitoefen over al mijn vijanden: tegen hen heb ik geen tong meer om te spreken, ik heb geen ogen meer om hen aan te kijken, noch oren om hen te horen spreken. Als zij iets zeggen, vraag ik aan de aanwezigen: wat zegt die vreemdeling daar toch? En ik zal mijn verdriet nooit laten blijken, ik zal goed fatsoen behouden bij elke ontmoeting, en aardig blijven, totdat ze spijt krijgen van wat ze gedaan hebben, en betreuren dat ze mij zijn kwijtgespeeld, hun meest betrouwbare en aardigste vriend.

Dat vind ik zo'n mooi stuk en ook hartverscheurend omdat zij heel goed weet wat ze waard is ook. Maar wel telkens opnieuw teleurgesteld geraakt in mensen die die haar, ja gewoon verraden. Of die over haar roddelen of over de intieme relatie die ze samen hebben, die delen met de buitenwereld. Dat waren hele mooie stukken om te vertalen, omdat je ook gewoon haar verdriet en haar kwaadheid tegelijk voelt als veel emotie en eenzaamheid ook.

Fleur

Karen, daar had je het in het begin al even over: dat ze probeert om aansluiting te vinden bij allerlei religieuze stromingen. Volgens mij heeft ze het zelfs bij de labadisten geprobeerd, waar Anna Maria van Schuurman nog ooit bij gezeten heeft. Maar heeft ze ooit aansluiting gevonden bij iemand?

Karen

Tijdens haar huwelijk, hoewel dat zeker geen gelukkig huwelijk was, denk ik wel dat ze daar een intellectuele gelijke heeft gevonden. Dat gesprek, dat debat, dat heeft ze wel. Uiteindelijk vindt ze het ook, denk ik, bij de drukker die uiteindelijk haar boek drukt. Tegen het chagrijn in van zijn vrouw. Die vindt dat niet zo leuk. Met hem heeft ze ook wel echt een soort intellectuele connectie en hij wil verder ook niks met haar. En ik denk dat ze dat wel waardeert.

En dan heb je nog Verkat, die even langskwam in het eerdere stuk. Dat loopt uiteindelijk fout. Maken ze wel weer gedeeltelijk goed, maar het liefst had ze een gezin gewild, denk ik, en had ze haar boek gepubliceerd en een schooltje aan huis gehad, gewoon het rustige leven. Ik weet niet of dat er ooit in heeft gezeten, maar wel een eigen gezin en dat is nooit gelukt. Dus wat dat betreft denk ik dat daar... En ze heeft al zoveel meegemaakt als ze dat schrijft over die hoe ze met haar vader omgaat. Ze heeft al zoveel mensen aan de kant moeten schuiven voor haar eigen geestelijke gezondheid dat er zeker eenzaamheid in zit. Maar ze vindt het helaas denk ik nooit in haar leven.

Fleur

Nee, want wat gebeurt er eigenlijk na de publicatie van het boek?

Karen

Ja, na publicatie? We raken haar kwijt. Dan publiceert ze het, ja, dan... Het wordt gecensureerd en in Nijmegen worden bijvoorbeeld boeken verbrand. Maar ja, we zijn nog steeds op zoek naar de originele

rechtszaak. Die is waarschijnlijk verloren gegaan. Dat heeft wel met haar boek te maken. Ze wordt officieel opgepakt vanwege een schooltje dat ze in Amstelveen heeft en ze is officieel verbannen uit Zeeland en Holland, dus ze mag daar überhaupt niet zijn. Maar ja, ze is kinderen aan het lesgeven en dat is waarschijnlijk de druppel waardoor ze opgepakt wordt en vastgezet wordt.

Fleur

Eerst in het spinhuis.

Karen

Ja en dan het dolhuis. Na het dolhuis raken we haar kwijt in de geschiedenis.

Fleur

Wat zijn het spinhuis en het dolhuis voor instituties eigenlijk?

Karen

Het spinhuis is het tuchthuis voor vrouwen, dus daar worden vrouwen aan het werk gezet. Dat kunnen bedelaars dus zijn, sekswerkers die worden opgepakt die daar een maand, twee maanden, drie maanden moeten zijn. Veelplegers. We hebben een student, die heeft een prachtige scriptie geschreven over dat sommige vrouwen dus in dertig jaar acht keer terugkomen. Maar echt om ze aan het werk te zetten. Dus ze moeten spinnen, ze moeten met hun handen werken, want als je maar goed deugdelijk werk doet word je vanzelf ook een beter mens. Dus je hebt het mannentuchthuis en vrouwentuchthuis. Dat is het Spinhuis. Daar komt ze zelfs in eenzame opsluiting te zitten.

En daarna gaat ze van het Spinhuis door naar het Dolhuis, het psychiatrisch instituut, het gekkenhuis. Nou ja, in de vroegmoderne periode moet je er niet aan denken hoe dat geweest moet zijn, want daar zitten echt, ja, ook mensen die toen niet goed in hun hoofd waren en met alle gevolgen van dien, die gewoon werden vastgeketend aan de muur. Maar bijzonder is, daar komen niet veel mensen levend uit. En zij wordt daar weer vrijgelaten in 1712. Ja dus uiteindelijk komt ze daar weer uit en dan lost ze op in de geschiedenis. Wij weten niet wat er daarna met haar gebeurt.

Lize

Hoe oud is ze dan als ze eruit komt?

Karen

Dat is een 1712 dus dan is ze 51. Het is net eigenlijk: vandaag de dag kan je dat ook gebeuren. Er zijn genoeg mensen die gewoon verdwijnen. Ja en en misschien is ze getrouwd, heeft een andere achternaam, dan raak je haar ook kwijt. Wie weet. Aan de ene kant is het ook wel mooi, iedereen kan daar zelf een einde bij verzinnen.

Fleur

Heel veel van die vrouwen zijn natuurlijk in nevelen gehuld. Wat volgens mij ook niet veranderd is, is hoe vrouwen elkaar steeds de maat nemen. De krabbenmand en vrouwen waren juist toen al de handhavers van sociale normen, bijvoorbeeld door het controleren van seksualiteit van andere vrouwen, en dat is dus eeuwenoud, dat doen we nog steeds. Wat merk jij van die controle van vrouwen in deze tekst, Lize? Merk je echt dat ze daar mee bezig zijn? Of hoe verhoudt Isabella zich eigenlijk tot vrouwen?

Lize

Als ik me in haar inleefde, dan had ik wel het gevoel dat ze one of the boys is, of van alles één. Ja, dat ze zich eigenlijk wil meten met de mannen en niet met de vrouwen. Ze schrijft ook niet heel veel over andere vrouwen. Eigenlijk zegt ze in de stukken die ik heb gelezen dat vooral over mannen.

Ook juist omdat ze zich daar denk ik heel erg mee identificeert of ze daar vaker mee te maken krijgt of zo. Maar eigenlijk heb ik zelf nog een stukje waar dat letterlijk benoemd wordt, waar hij zijn oordeel vormt en andere vrouwen de maat neemt. Dat vindt plaats in het stukje van Willem die zich binnendringt in haar huis en ze zegt van

Sowieso maak ik mijn voordeur nooit zomaar open voor vreemden, zonder eerst uit het raam te hebben gecontroleerd wie er aanklopte, zeker op zondagen wanneer de meeste mensen in de kerk zijn. (Ze zouden het beter zonde-dagen noemen, gezien het vele rondgescharrel van meisjes en knechten die hun kans schoon zien om, wanneer het volk van huis is, zich onkuis te gedragen, zonder dat iemand hen daarvoor op het matje kan roepen. Sommigen vragen er zelfs geld voor! Zij moeten vele slagen krijgen, zelfs al zijn al deze dingen te begrijpen, en ontspringen ze in de mensen hun natuur.)

Ik vind het zo mooi dat ze eigenlijk zelf een oordeel vormt over hoe schandelijk het is.

Fleur

Dat geeft ook te denken. Misschien zou ze dan op die zondagen zelf ook wel ja.

Karen

Ja nog een waarschuwing om haar niet als een moderne vrouw te zien. D'r zit ook nog heel veel vroegmoderne religieus in van: nou, dat doe je dus echt niet. En dat mag absoluut niet. Dus ze heeft hele moderne ideeën, maar dit laat weer zien dat ze echt een vrouw van haar tijd is.

Fleur

En dat ze de vrouwen de maat neemt, in zoverre dat ze andere vrouwen hier veroordeelt.

Karen

Er geen vrouw in Isabella's leven waar ze niet mee in conflict raakt. Ze is inderdaad, Lize zegt dat helemaal goed, one of the boys. Dat is moeilijk om daar iets over te zeggen, want ze heeft ook een reden om over deze mannen te schrijven, want ze wil haar naam zuiveren, dus er kunnen ook heel veel goede relaties met vrouwen zijn geweest die ze gewoon niet beschrijft.

Maar over haar nichtje, daar raakt ze ontzettend mee gebrouilleerd, die lang bij haar in huis woont. Ze heeft ontzettende ruzies met haar moeder. Later is er een vrouw die bij haar in de winkel dingen voor haar verkoopt. Ook ruzie. Als ze bij mensen verblijft. Bij een echtpaar krijgt ze standaard ruzie met de vrouw omdat ze, ja Isabella kan haar mond niet houden. Dan gaat ze die vrouw vertellen hoe ze de was moet doen, hoe ze de kinderen op moet voeden, hoe ze met haar man om moet gaan. Ja, ik denk ook dat het redelijk onuitstaanbaar is. Maar wat dat betreft zit ze met mannen meer op een lijn dan met vrouwen. Maar nogmaals, dat is wat we uit haar boek kunnen opmaken. Ze vertelt niet veel over haar vrouwenrelaties, behalve over de relatie met haar moeder.

Fleur

Ja, dus ook geen sisterhood.

Karen

Wellicht, maar het is niet terug te vinden. We weten wel dat er op een gegeven dat een vrouw is die haar voor een weekje verlof komt ophalen uit het Dolhuis. Dan neemt die vrouw haar mee en komt haar ook weer netjes terugbrengen. Dus er is wellicht sisterhood geweest, maar we hebben er weinig bewijzen van.

Fleur

En in zoverre past ze eigenlijk ook niet in een lijn van andere vrouwelijke auteurs, omdat ze ook niet naar andere vrouwelijke auteurs verwijst. En daarna wordt er ook nooit meer naar haar verwezen. Dus daardoor is zij natuurlijk ook in de vergetelheid geraakt.

Karen

Absoluut.

Fleur

In hoeverre kun je ook zeggen dat Isabella aansluit bij een traditie van vrouwen die autobiografieën schreven in die tijd, zoals Maria Petyt, Clara Tweelinck en Elisabeth Stroeve?

Karen

Nou aan de ene kant wel, want het is ook een vrouw die haar eigen verhaal gaat opschrijven en die het ook gepubliceerd krijgt. Aan de andere kant zijn het vrouwen waar we het net al over hadden die binnen dat stramien van het geloof opereren. Dus soms is er een man, iemand die - In de geestelijkheid kunnen alleen mannen zitten in hiërarchie - die actief meeleeft. Of in ieder geval is het goedgekeurd en mogen zij het publiceren. En ook als het wel min of meer individueel gebeurt, dan zijn de onderwerpen heel anders. Isabella schrijft over menstruatie, over seksualiteit, over mannen die haar huis binnendringen. Dat kom je in die religieuze autobiografieën gewoon niet tegen.

Haar schrijfstijl: het is duidelijk niet heel goed geredigeerd. Ze hebben wel hun best gedaan, onder andere de mooie jongeman, maar het is echt een stream of consciousness op een gegeven moment. De manier waarop het gepubliceerd wordt, dat ze helemaal dus zelf bekostigt en zelf doet, dat is echt uniek aan dit verhaal. En een vrouw die dus niet in een kloosterorde zit of niet bij een ja, ze is protestant, ze bekeert zich, maar verder niet. Het is niet een duidelijk geloof of één soort geloof wat er uit naar voren komt.

Fleur

Eigenlijk creëert ze de haar eigen geloof?

Karen

Zeker.

Fleur

Nou, Lize. Nu je zo diep in de teksten van De Moerloose bent gedoken, is ze onder je huid gekropen?

Lize

Ja, ja, zeker wel.. Ik had het gevoel op den duur dat ik haar ook echt kende. Je moet ook echt proberen het een beetje hier en daar te begrijpen. Ja, hoe ze zich voelt wanneer ze iets opschrijft. En ik heb natuurlijk dingen geïnterpreteerd. Maar het was wel zo, als ik er dan eenmaal in zat dat ik me een beetje Isabella voelde ook. En als ik het nu zo terugzie of teruglees dan ben ik toch wel weer onder de indruk van hoe ze schrijft ook en hoe goed ze zich kan uitdrukken. Ja, het kroop zeker onder m'n huid ja.

Fleur

Verandert deze kennismaking misschien ook iets aan je eigen schrijven?

Lize

Het is meer dat ik bewonder hoe open zij is en dat het mij meer inspireert om zelf ook zo dapper te blijven zijn als schrijver. Eigenlijk is ze bijna een schrijvende activiste of zo. Allez ja, zeer zeker bijna. En dat vind ik wel echt indrukwekkend en ik denk wel: ik hoop zo zelf te kunnen blijven schrijven dat je toch

altijd echt voor iets gaat en voor iets vecht en niet opgeeft. Dat zit heel erg in haar tekst. En niet te veel schaamte, niet te veel schaamte.

Fleur

Nou, dank Lize Spit voor de voortreffelijke hertaling.

Lize

Graag gedaan.

Fleur

En voor het prachtig voordragen ervan ook. En dank ook aan Karen Hollewand voor het helpen ordenen van al dat materiaal en voor het delen van je kennis uit het onderzoek naar De Moerloose.

Karen

Dank dat jullie haar hebben uitgekozen. Ik ben benieuwd wat ze er zelf van had gevonden.

Lize

Ze had misschien heel veel opmerkingen gehad.

Karen

Oh, nou. Als ze hierbij aanwezig was, dan had je geen woord ertussen gekregen, dat weet ik zeker.

Fleur

Ja geweldig! Nou wie nog benieuwd is naar de vrouwen die ook autobiografieën schrijven zoals Maria Petyt en Cornelia Teellinck kan onze bonustracks online beluisteren voor extra achtergrond en leuke feitjes.

In de volgende aflevering hoort u over het wonder van Europa, over een auteur om wier toneelstukken de mensen elkaar vertrapelden om er maar bij te kunnen zijn. Kaarten waren steevast uitverkocht.

Kortom, over the one and only Lucretia van Merken.